

Sławomir M. Nowinowski, *Polska w dyplomacji czechosłowackiej 1926–1932*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2013, ss. 370

Monografia jest rozprawą habilitacyjną dra hab. Sławomira Michała Nowinowskiego – adiunkta w Katedrze Historii Powszechnej Instytutu Historii Uniwersytetu Łódzkiego. W dorobku naukowym Autora jest to kolejna książka z dziedziny czechosłowackiej polityki zagranicznej w dwudziestoleciu międzywojennym. W 2005 r. opublikował w Wydawnictwie Adam Marszałek w Toruniu monografię pt. *Konstatacje i nadzieje. Dyplomacja czechosłowacka wobec kwestii bezpieczeństwa zbiorowego w Europie (1919–1925)*, będącą rozszerzoną wersją rozprawy doktorskiej. Rok później Sławomir M. Nowinowski wydał drukiem (*Ibidem*) tom dokumentów *Stosunki polsko-czechosłowackie 1932–1939 w relacjach dyplomatów II Rzeczypospolitej*. Jest także Autorem kilkunastu rozprawek i artykułów na temat relacji polsko-czechosłowackich w okresie międzywojennym, opartych na oryginalnym materiale źródłowym, opublikowanych w opracowaniach zbiorowych i periodykach naukowych.

Prezentowana rozprawa, będąca uwieńczeniem kilkunastoletnich badań Autora, stanowi rzetelne studium z zakresu historii dyplomacji. Jest oryginalnym, pierwszym w historiografii, ujęciem stosunków polsko-czechosłowackich ukazanych z punktu widzenia władz czechosłowackich, zwłaszcza Ministerstwa Spraw Zagranicznych (MZV) i podległych mu placówek zagranicznych. Sławomir M. Nowinowski przedstawił i scharakteryzował opinie oraz oceny dyplomatów czechosłowackich różnej rangi, a także konsulów w Drugiej Rzeczypospolitej i innych krajach, na temat polityki zagranicznej i wydarzeń wewnętrznych w Polsce. Uwzględnienie obu zagadnień jest walorem rozprawy i wpisuje ją znacząco w historiografię dotyczącą postrzegania międzywojennej Polski z perspektywy międzynarodowej.

Narracja autorska obejmuje okres od zamachu majowego Józefa Piłsudskiego w 1926 r. do listopada 1932 r., kiedy następcą Augusta Zaleskiego, ministra spraw zagranicznych, został Józef Beck, zaufany współpracownik Józefa Piłsudskiego. Przyjęte przez Autora ramy chronologiczne rozprawy są merytorycznie zasadne. Zamach majowy zapoczątkował zmiany w polityce wewnętrznej i zagranicznej Drugiej Rzeczypospolitej, także w stosunku do Czechosłowacji (ČSR). Od 1933 r. relacje pomiędzy Warszawą a Pragą zaczęły nabierać nowego charakteru, zarówno wskutek „mocarstwowego”

kursu polityki zagranicznej Drugiej Rzeczypospolitej, jak i zaostrzenia rewizjonistycznej polityki Niemiec pod dojściu do władzy Adolfa Hitlera. Autor napisał o „przełomowym znaczeniu 1933 r. dla dyplomacji Beneša”, opinii ugruntowanej w czeskiej historiografii (s. 18), i na tym poprzestał. Uważam, że czytelnikowi należałoby się krótkie wyjaśnienie, na czym ów „przełom” polegał i odesłanie w przypisie do prac czeskich historyków bądź własnych spostrzeżeń powstałych w wyniku badań.

Monografia została oparta na bogatym i różnorodnym materiale źródłowym. Jego podstawą są dokumenty zebrane w pięciu archiwach czechosłowackich (Archiv Ministerstva Zahraničních Věci, Archiv kanceláře presidenta republiky, Národní Archiv, Archiv Ústavu Tomáše G. Masaryka i Archiv Národního Muzea w Pradze), w trzech polskich (Archiwum Akt Nowych w Warszawie, Archiwum Biblioteki Polskiej PAN i PAU w Krakowie, Archiwum Instytutu Polskiego i Muzeum gen. Sikorskiego w Londynie) a także, w mniejszym zakresie, dwóch brytyjskich – The National Archives i School of Slavonic and East European Studies w Londynie. Autor wykorzystał ponadto 43 publikacje materiałów źródłowych, w tym dokumentów dyplomatycznych, m.in. czechosłowackich, polskich, niemieckich, francuskich, angielskich i sowieckich. Podstawę źródłową uzupełnia 57 dzienników, pamiętników i wspomnień dyplomatów tudzież polityków oraz materiał z ośmiu tytułów czechosłowackiej i trzech polskiej prasy. Doktor hab. Sławomir M. Nowinowski spożytkował liczne prace szczegółowe i ogólne autorów czeskich, słowackich, polskich i z innych krajów. Wykaz publikacji liczy 364 pozycje i może służyć za przewodnik bibliograficzny z zakresu polityki zagranicznej i dyplomacji ČSR i Drugiej Rzeczypospolitej w okresie międzywojennym.

Autor nie zdefiniował zawartego w tytule rozprawy pojęcia „dyplomacja czechosłowacka”, jednak w narracji uwzględnił jego podstawowe elementy – organizację i aparat decyzyjny MZV, personel dyplomatyczny, metody działania. Ponieważ przytaczał i analizował raporty płynące nie tylko z poselstw, ale i konsulatów ČSR, słusznie używał wtedy szerszego pojęcia „czechosłowacka służba zagraniczna” lub „personel placówek zagranicznych ČSR”. Problemem było ustalenie mechanizmu podejmowania decyzji w MZV gdyż Autor w ograniczonym zakresie dysponował odpowiednim materiałem źródłowym. Oprócz korespondencji czechosłowackiego poselstwa w Warszawie i konsulatu w Krakowie wykorzystał raporty placówek dyplomatycznych bądź konsularnych w krajach, z któ-

rymi Pragę i Warszawę łączyły polityczne, gospodarcze i wojskowe interesy, m.in. w państwach nadbałtyckich (Litwa, Łotwa, Estonia), Rumunii, Jugosławii i we Francji. Autor samodzielnie przetłumaczył przytaczane w formie cytatów fragmenty korespondencji dyplomatycznej.

Konstrukcja rozprawy nie budzi zastrzeżeń. Praca składa się – nie licząc *Wstępu*, *Zakończenia*, *Bibliografii* i *Indeksu nazwisk* – z pięciu rozdziałów podzielonych na podrozdziały, napisanych w układzie chronologiczno-problemowym. Napisany na wysokim poziomie merytorycznym *Wstęp* zawiera pogłębioną refleksję na temat relacji polsko-czechosłowackich przed rokiem 1926, sprecyzowanie zagadnienia badawczego, charakterystykę wykorzystanego materiału źródłowego oraz historiografii polskiej i obcej. Mam jedynie zastrzeżenie do używania przez Autora nieosobowej formy czasownika („starano się”, „posługiwano się cytatami”, „zasugerowano”), kiedy pisze o wykonanych przez siebie pracach.

Rozdział I ukazuje reakcje dyplomacji czechosłowackiej na przewrót majowy Józefa Piłsudskiego oraz jej oceny i kalkulacje dotyczące przyszłego kierunku polityki wewnętrznej i zagranicznej Drugiej Rzeczypospolitej. W rozdziale II przedstawione zostały czechosłowackie opinie i analizy na temat nowej ekipy władzy w Polsce, sporu o model polskiego parlamentaryzmu oraz polityki piłsudczyków wobec państw sąsiednich w 1927 r. Kolejny rozdział prezentuje szereg kwestii związanych z polityką wewnętrzną Polski oraz poszukiwaniem przez Pragę i Warszawę nowych gwarancji bezpieczeństwa w 1928 r. Zagadnienie to ukazane zostało w kontekście polskich i czechosłowackich działań dyplomatycznych podejmowanych wobec państw Europy Środkowowschodniej, Republiki Weimarskiej i Związku Sowieckiego. Autor wskazał na występujące w tych kwestiach rozbieżności celów polityki obu państw. Rozdział IV przedstawia stanowisko dyplomacji czechosłowackiej w obliczu pogarszającej się sytuacji politycznej i gospodarczej Drugiej Rzeczypospolitej, polityki polskiej na forum Ligi Narodów, stosunków z Republiką Weimarską, Związkiem Sowieckim i innymi państwami w latach 1929–1930. Ostatni rozdział rozprawy charakteryzuje zmiany w położeniu międzynarodowym Polski i ČSR w latach 1931–1932, wynikające głównie z relacji obu państw z Niemcami i Związkiem Sowieckim. Przedstawia opinie dyplomatów czechosłowackich na temat polityki polskiej wobec wschodniego i zachodniego sąsiada oraz państw Małej Ententy. Wskazuje na wspól-

ne cele i rozbieżności w stosunkach między Pragą i Warszawą. Prezentuje czechosłowackie oceny rządów „pułkowników”.

Sławomir M. Nowinowski zaznaczył we *Wstępie*, że rozprawa „adresowana jest głównie do specjalistów” (nie napisał kogo w tym przypadku do tej grupy zalicza), dlatego zrezygnował z szerszego prezentowania tła opisywanych wydarzeń. Od reguły tej odstępował jedynie wtedy, kiedy wydawało się to „absolutnie konieczne” (s. 18). Zapis większości przypisów również ograniczył do podania informacji źródłowej i literatury. Tekst zyskał dzięki temu na zwięzłości a rozprawa pożądaną przez Autora objętość. Z drugiej jednak strony, czytelnik nie będący „specjalistą” może mieć trudności z percepcją nieznanymi mu kwestii szczegółowych czy skojarzenia występujących na łamach książki niektórych postaci (indeks osobowy jest bez notek biograficznych).

Z ustaleń Autora wynika, że przedstawiciele dyplomatyczni ČSR w Warszawie nie mieli dobrego rozeznania w sprawach polskich zarówno Robert Flieder, jak i Václav Girsá, mianowany posłem w 1927 r. Girsá był często wręcz zagubiony w ocenie sytuacji politycznej w Polsce. Jego raporty przesyłane do Pragi zawierały często błędne informacje, a diagnozy na temat rozwoju wydarzeń w Polsce były mało trafne. Niekompetencja Girsy wynikała w znacznej mierze z jego nikłych kontaktów z politykami obozu piłsudczykowskiego. Poseł pozyskiwał informacje z kręgów opozycyjnych i od członków korpusu dyplomatycznego w Warszawie bądź z artykułów prasowych. Girsá rysował w raportach krytyczny obraz polskiej polityki zagranicznej i sceny politycznej. Nie ukrywał niechęci do jej kreatorów, zwłaszcza Józefa Piłsudskiego, wyrażając złośliwe opinie, niekiedy z niewybrednymi epitetami. Raporty V. Girsy pogłębiały i bez tego nieprzychylne Polsce opinie jego bezpośrednich przełożonych – Eduarda Beneša, szefa czechosłowackiej dyplomacji i Kamila Krofty, kierującego Sekcją Polityczną MZV. W ich ocenie Polska, rządzona przez obóz piłsudczykowski, pogrążała się coraz bardziej w kryzysie politycznym, w kłopotach gospodarczych i społecznych oraz w konflikcie z mniejszościami narodowymi. Analogiczne opinie i komentarze wydarzeń w Polsce ukazywały się w czechosłowackiej prasie prorządowej.

Zdaniem Autora raporty V. Girsy z lat 1927–1935 r. mogły w największym stopniu kształtować wyobrażenia szefa dyplomacji ČSR na temat stosunków wewnętrznych w Drugiej Rzeczypospolitej. „Za jego sprawą – pisze Autor – w umyśle Beneša ostatecznie wykrystalizował się wizerunek Polski rozdieranej konfliktami spo-

lęcznymi i narodowościowymi, gospodarczo zacofanej (*de facto* półfeudalnej), rządzonej przez anachronicznego dyktatora za pomocą brutalnej policji i zdemoralizowanej armii” (s. 324).

Autor tłumaczy, że niechęć wobec Polski i Polaków nastawienie polityków i dyplomatów ČSR wynikało m.in. z negatywnych stereotypów, które kształtowały się przez dziesięciolecia w czasie koegzystencji Polaków, Czechów i Słowaków w monarchii habsburskiej przed wybuchem I wojny światowej. Do powstałych wówczas nad Wełtawą stereotypów „skwapliwie odwoływano się w czasach I Republiki”, a skłonność do tego „wykazywali nawet ludzie nauki sprawujący najwyższe urzędy państwowe” (s. 322).

Sławomir M. Nowinowski dostrzegł trafnie, że raporty zawierające oceny i opinie dyplomatów czechosłowackich o polityce zagranicznej Drugiej Rzeczypospolitej, formułowane z punktu widzenia interesów ČSR, cechowała podejrzliwość i nieufność. W Pradze posądzano Drugą Rzeczypospolitą o zamiar rozbicia Małej Ententy i popieranie rewizjonistycznych żądań Węgier. Podejrzliwie odnoszono się do relacji polsko-włoskich z uwagi na politykę Rzymu na Bałkanach godzącą w jedność Małej Ententy.

Interesującym i wartościowym merytorycznie wątkiem rozprawy jest analiza i charakterystyka taktycznej gry Eduarda Beneša w relacjach z Polską. Autor wykazał, że sternik czechosłowackiej dyplomacji wzdrygał się przed nawiązaniem ściślejszej współpracy politycznej z Drugą Rzeczypospolitą. Uważał, że nie leży to w interesie ČSR w obliczu zagrożenia Polski ze strony wschodniego i zachodniego sąsiada i możliwości wybuchu zbrojnego konfliktu. Wobec niemieckich i sowieckich rozmówców kreślił obraz słabego państwa polskiego. Liczył, że ostrze niemieckiego rewizjonizmu zostanie skierowane przeciwko Polsce, a nie Czechosłowacji. Nie zamierzał również popierać polskich zabiegów o nowe gwarancje bezpieczeństwa w rejonie Europy Środkowowschodniej. Spodziewał się, że zyska przez to uznanie nie tylko w Berlinie, ale również w Paryżu i Londynie. Chcąc uniknąć posądzenia o złą wolę w unormowaniu relacji z Polską godził się jedynie na współpracę w stosunkowo mniej ważnych sprawach. Charakterystyczne natomiast, że publicznie, m.in. z trybuny parlamentarnej, występował wielokrotnie jako rzecznik pogłębiania dobrosąsiedzkich stosunków z Polską.

Autor doszedł do wniosku, że gra taktyczna i kalkulacje Beneša wobec Drugiej Rzeczypospolitej zaczęły zawodzić w 1931 r. Rozpoczęło się wtedy umacnianie pozycji Polski w Europie Środkowow-

schodniej. W Pradze z niezadowoleniem przyjęto *désintéressement* Warszawy wobec projektu unii celnej Republiki Weimarskiej z Austrią. Podobnie odebrano w MZV zawarcie przez Polskę traktatu gwarancyjnego z Rumunią w 1931 r. i paktu o nieagresji ze Związkiem Sowieckim w 1932 r. Oceniano, że objęcie przez Józefa Becka funkcji ministra spraw zagranicznych znacznie uaktywni polską dyplomację.

Rozprawa dra hab. Sławomira M. Nowinowskiego jest oryginalnym osiągnięciem naukowym. Poszerza znacząco dotychczasową wiedzę na temat ocen, opinii i dyplomatycznych kalkulacji Pragi w relacjach z Polską w kontekście stosunków międzynarodowych w Europie Środkowowschodniej w latach 1926–1932. Monografia zawiera bogaty, w większości nieznany do tej pory materiał informacyjny o czechosłowackim postrzeganiu i ocenie polityki zagranicznej i sytuacji wewnętrznej Drugiej Rzeczypospolitej. Praca świadczy o wielkiej erudycji Autora i doskonałym opanowaniu przez niego warsztatu badawczego. Monografię cechuje precyzyjny opis historyczny i formułowanie wyważonych wniosków oraz uogólnień na podstawie bezstronnej analizy materiału źródłowego. Zaletą pracy, obok jej wartości merytorycznej, jest narracja autorska utrzymana konsekwentnie w przejrzystym i rzeczowym stylu, wzbogacana umiejętnie dobranymi cytataми. W tekście zdarzają się jednak drobne błędy, tzw. literówki, co momentami zakłóca lekturę książki napisanej starannym, zarazem wysubtelnionym stylem, rzadko spotykanym wśród historyków dyplomacji. Doktor hab. Sławomir M. Nowinowski dowiódł po raz kolejny, że świetnie włada piórem.

ANDRZEJ M. BRZEZIŃSKI
UNIwersytet Łódzki*

* Wydział Filozoficzno-Historyczny, Instytut Historii, Katedra Historii Powszechnej Najnowszej.